

TEKSTILNO RUKOTVORSTVO POŽEŠKOG KRAJA

Izložba

*Gradski muzej Požega - Izložbena dvorana
3. rujna - 15. rujna 2003. godine*

**Izložba je realizirana uz potporu
Gradskog poglavarstva Požege**

TEKSTILNO RUKOTVORSTVO POŽEŠKOG KRAJA

U nekadašnjim velikim zadružnim obiteljima na području Slavonije briga za izradu odjeće i opremu kuće tekstilnim predmetima spadala je u ženske poslove. Djevojčice su već od najranije dobi učile od svojih starijih i svladavale brojne tekstilne vještine. Stečena iskustva prenosila su se s koljena na koljeno, što je bio osnovni oslonac za čuvanje starih tradicijskih likovnih oblika.

U prošlosti u požeškom kraju, izrada tekstila bila je vrlo razvijena. Kao materijal najviše se upotrebljavao lan, pamuk i vuna, a manje konoplja i svila.

Lan se kao domaća biljka uzgajao i prerađivao za pređu i tkanje. To je bio mukotrpan posao, koji je napušten nakon Drugog svjetskog rata. Lan se sijao u proljeće, čupao ljeti, a obrađivao se tijekom cijele godine.

Uzgoj lana i njegova obrada u pređu pripada kontinuitetu stare slavenske baštine.

Nakon čupanja lana, žene su **drglacem** odvajale glavičice lana sa sjemenom od stabljika koje su zatim namakale u vodi. Nakon močenja lan se, složen u rukoveti - **ručice** sušio. Osušene **ručice** lana tukle su se na nožnoj **stupi**, a potom se trljale na **trlici**. Na taj se načina odvajao drvenasti dio stabljike - **pozder**.

Očišćeni lan **grebenao** se na dva **grebena** s debelim šiljcima. Tim postupkom dobivale su se razne vrste vlakana: **kučina** i **kudilja** za izradu vreća i sl., i **povismo** ili **povjesmo** za najfinija tkanja.

Žene su potom prele vlakna na okruglim i plosnatim **preslicama** - rukom na **vreteno**, te pomoću kolovrata. Ispredena pređa se motala na **rašak**, na kojemu se brojala količina prediva. Pređu namotanu na **rašak** vezivalo se u **močiće**, skidalo, pralo u **parjači**, te sušilo. Nakon toga močić se stavljao na **vitlić** i pomoću **čekrka** sukao na **mosure** i **civi**. S **mosura** se osnova sukala na **snovaču** ili **kartaš** - veliku drvenu okruglu napravu na kojoj se brojalo koliko niti pređe ide u osnovu.

Osnova se potom navijala na zadnje **vratilo** tkalačkog stana.

Svaka kuća imala je tkalački stan, a tkalo se u vrijeme poklada do proljeća.

Žene su vladale mnogim tkalačkim tehnikama. Najčešća tkanja su **rocanac** - nabrano tkanje, **usnivano** - tkanje s uzorkom, različitih debljina žica, **ulagano** - pretkivano tkanje s uzorkom, **borano** - tkanje s uzorkom, različite uvode osnove, **ćilimačko tkanje** na kocke, **jaglučanac** - crveno tkanje s bijelim kockama ili crtama i **tkanje na jednu žicu**.

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća žene su tkale većinom od pamučne niti ili od miješane pređe lana i pamuka. Od žutog i bijelog pamuka, i **sukanca** tkali su se stolnjaci, **ponjave**, ručnici, te svakodnevna odjeća. **Iglenac** i **tiripljik** koristili su se za tkanja **usnov** i **rocanac**. **Rocanac** je karakteristično tkanje za požeški kraj, naboranih, uzdužnih pruga. Od njega su se radili rukavi **oplečka** i muških košulja. Obojeni pamuk zvan **natak**, najčešće crvene, crne i plave boje, upotrebljavao se za pretkivanje stolnjaka i ručnika, za tkanje **zatki** na **krilima**, te crvenih maramica i **fertunova** od **jaglučanca**. Od vune žene su tkale **obojke**, **tkanice** - pojaseve u crvenoj i raznim drugim bojama, sukno za **gunjce**, zimske marame, razne pokrivače za krevete, klupe - **ćepeta**, **šarenice**, **ćilime**.

Odjeća seoskog stanovništva izražavala je društveni i imovni status pojedinca, pripadnost određenom kraju i godišnje doba kada se nosi. Nošnjom se izražavala radost i žalost, svagdanji posao i svečanost.

Paurska nošnja ili požeška narodna nošnja oblikovana je u stilu panonske odjeće. Nosila se u nizinskim i brdskim selima požeškoga kraja. Poseban izraz daju joj domaća, debela vorana i uzorkovana tkanja, bijele i plavičaste boje.

Karakteristika požeške, svečane nošnje je plava boja koja se dobivala upotrebom plavila za rublje. Starije generacije imale su tamnije plavu boju, malde nešto svijetliju.

Narodna nošnja ovoga kraj bila je podvrgnuta modi i promjenama, ali je u posljednjih 100 godina zadržala prepoznatljiv stil. Nakon Drugog svjetskog rata više nije u životnoj funkciji i danas se oblači samo u reprezentativne svrhe.

Suvrste požeške nošnje stvarale su se generacijama, što je omogućavalo bolje ekonomsko

1. Požeška nošnja

2. Preslice

stanje i tržišna ponuda pamuka i industrijske robe. Nošnja je trajala sve dok je ostalo nepromijenjeno osnovno ruho: **oplećak** i **krila** od domaćeg tkanja. **Rupci**, **ride** i **zaprege** zamjenjivali su se industrijskim tkaninama (maramama i pregačama od svile, kašmira i pamuka). U prvoj polovici 20. stoljeća zadržale su se samo u koroti, u vrijeme adventa i korizme, te u nošnji starijih žena.

Najstarija poznata vrsta narodne nošnje u požeškom kraju pripada tipu cjelovita ruha, koje se sastojalo od **oplećka** i **krila** ili **skuta**, prišivenih jedno uz drugo, a nazivala se **rubna**. Ona je bila temeljno ruho ženskog inventara tijekom 18. i 19. stoljeća. Kao žalobna odjeća ovo se cjelovito ruho nosilo još prvih desetljeća 20. stoljeća.

Radnim danom nosila se odjeća od debljeg domaćeg platna bez ikakva ukrasa ili već iznošena svečanija odjeća.

Nošnja za svečanije prilike izrađivala se od tanje lanene pređe i pamuka

Glavni dijelovi ženske narodne nošnje su: **oplećak**, **krila** ili **skuta**, **zaprega** - vunena pregača ili **fertun** - svilena pregača, **tkanica**, marama oko vrata (**rubac** ili **svilenka**), **poculica** s maramom **podvezom**, čarape i **opanci**.

Oplećak je ženska gornja košulja, dugih širokih rukava, nabrana od vrata. U svečanim varijantama nošnje **oplećak** je bogato ukrašen na rukavima i prsima. Rukavi su često tkani rocancem i ukrašeni ručnim vezom **priplitom** i **rasplitom**, ponekad i geometrijskim motivima vezanim crvenim koncem i **šlingom**. Najsvečaniji rijetki primjerci bili su ukrašeni i raznobojnim perlicama - **derdanima**, geometrijskih, biljnih i zoomorfnih oblika. Na prsima, **oplećak** je bio ukrašen **priplitom** i čipkom na iglu, a od motiva česti su bili geometrijski ornamenti - romb, trokut, linije.

Krila ili **skuta** je donji dio ženske odjeće, vrsta suknje. Do početka 20. stoljeća bila su krupnije nabrana da bi pred Drugi svjetski rat bila sitno nabrana, gotovo plisirana. Izrađivala su se **krila** raznih namjena, od svakodnevnih, jednostvanih, **rušnih**, bez ukrasa i tkanih od lana, do **gizdavih**, za razne svečane prigode. Mogla su biti bijela ili sa **zatkama**. Prednja strana **krila** bila je bijele boje, obično bez ukrasa. Stražnja strana bila je jednobojna, plava ili bijela, često tkana **rocancem**, a ukrašena **ulaganjem**, **šlinganjem**, bijelim i crvenim vezom, prišivanjem **krpa**... Najčešći motivi bili su geometrijski, biljni, a ponekad i životinjski. U slučaju da su **krila** bila sa **zatkom**, onda je stražnja strana bila dvobojna, gornji dio je bio bijel, a donji je bio u boji prišivene **zatke** - crvene, crne ili plave boje. Pred Drugi svjetski rat u modu su ušle **zatke** zelene, smeđe i narodne boje. **Zatka** je bila ukrašena utkanim prugama ili raznim vezanim ornamentima od raznobojnog svilenog konca ili vune. Najčešće su bili biljni motivi: cvijeće, košarice s cvijećem, grančice i vitice sa cvijećem, srca. **Zatka**, široka bordura oko 40 cm, bila je tkana uvijek kao gusto tkanje od pamučnog konca.

Zaprega je vunena pregača tkana od domaće vune, pravokutnog oblika sa tri strane ukrašena resama. Podloga joj je crne boje ispunjena raznobojnim horizontalnim prugama - **prudama** (bijela, ljubičasta, zelena, plava, narančasta, žuta, crvena). One osobito svečane bile su živih boja, ispunjene **prudama** po cijeloj površini, ponekad ukrašene žutim skerletom ili pretkivane srmom ili izvezene u donjem dijelu ponekom grančicom. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća vunenu pregaču postepeno zamjenjuje svilena pregača - **fertun svilenac** od crne, smeđe, crvene ili zelene svile sa cvjetnim uzorkom. Uz svilenu pregaču preko ramena stavljala se svilena marama - **svilenka**, najčešće iste boje kao i **fertun svilenac**. Marame su bile optočene dugim resama.

Specifična vrsta ženskog oglavlja bila je **poculica** - trokutasta kapica koju su nosile udate žene s maramom **podvezom** ili **podvezačom**. U najsvečanijim prigodama mlade su žene preko **poculica** imale prebačen **pripet bajoder** ili **tinogled** (veliku četvrtastu koprenu od tila presloženu u trokut). Starije žene su preko **poculica** stavljale **rubac**, **ridu** ili maramu **zavijaču**. Svakidašnje **poculice** često su bile napravljene od crvena karirana tkanja, **jaglučanca**, a svečanije su bile od kupovne tkanine gusto izvezene da se nije ni vidjela. Najviše su bile crne, crvene i zelene s raznobojnim geometrijskim, biljnim, zoomorfnim i ponekad antropomorfnim motivima (kockicama, cvijećem, grančicama, stablom života, pticama, ženskim figurama). **Poculice** su uglavnom bile izvezene vunom, a posebno svečani primjerci bili su izvezeni raznobojnim perlicama - **derdanima**. Poslije Prvoga svjetskoga rata, mlade žene u nizinskim selima požeškoga kraja napustile su **poculicu** i nosile **češalj** sa maramom **šamijom** ili **podvezom**, preuzetim iz graničarskih sela.

3. Kolo u Sesvetama početak 20.st

4. Pculice-žensko pokrivalo za glavu

Rubac je domaće bijelo tkanje, četvrtastog oblika koje se stavljalo na **poculicu** ili na vrat. Mogao je biti **usnivan, ulagan, rocan** i **šlingani**. Njega je zamijenila kupovna tkanina - svilena marama.

Marama za vrat, od kupovnih tkanina nazivale su se **svilenke, šafolke resulje, tibetkinje**.

Djevojke i mlade snaše na ruke su stavljale **narukvice** od crne i crvene vune sa upletenim bijelim perlicama u geometrijskom ili biljnom motivu.

Zimi su žene oblačile **gunjce** (vrsta suknenog kaputa), vunene marame, **kudmene** - kožuhe optočene krznom, a u prvoj polovici 20. stoljeća i plišene kaputiće.

Muška narodna nošnja sastoji se od košulje, **gaća**, prsluka, crvene svilene marame svezane oko vrata za svečane prigode, šešira ili kape, **čorapa, obojaka** ili **opanaka**, a početkom 20. stoljeća i cipela.

Svečaniji primjerci **gaća** (hlača) i košulja ističu se širinom nogavica i rukava, te ukrasima raznovrsnog ručnog rada. Nogavice **gaća** su često bile ukrašene u donjem dijelu, utkanim ili vezenim ukrasom geometrijskih ili biljnih motiva. Platnena svečana košulja bila je ukrašena na rukavima i prsima vezom, **raspletom** i **pripletom**, a kopčana sa crnom dugmadi.

Prsluk se najčešće izrađivao od crnog baršuna. Radno **ruvo** (ruho) muškarci su opasivali **tkanicom** - pojasom izatkanim od raznobojne vune. Uz svako ruho su nosili kožnu torbu preko ramena. Za svečane prigode osobito na cijeni je bila kožna torba s papcima.

Zimi su muškarci nosili **dvogaće**, uskih nogavica, šivane od debelog platna, preko košulje **pršnjak** - kožuh ili **mali kudmen** - prsluk, **veliki kudmen** - kaput s rukavima, **gunjac** - kraći sukneni kaput s dugim rukavima tamne boje ukrašen aplikacijama sukna u crvenoj i plavoj boji.

Muškarci nakon Prvog svjetskog rata postepeno napuštaju tradicijski način odijevanja, dok su žene nošnju zadržale sve do Drugog svjetskog rata, iako u izmijenjenom obliku.

Mnogobrojni utjecaji mnogih stoljeća i naroda na izgledu požeške nošnje imali su presudnu ulogu - barokno široki rukavi ženskih **oplećaka**, orijentalni utjecaji u vrstama navoranih tkanja, građanski šeširi i čizme u muškoj narodnoj nošnji i dr.

Bogatstvo tradicionalnog tkanja i veza u požeškom kraju prisutno je i u **peškirimama** - ručnicima. Oni za svakodnevnu upotrebu vrlo su jednostavno ukrašeni, uzdužnim tkanjem ili debljim prugama u crvenoj ili tamnoplavoj boji, a na krajevima često imaju naheklanu čipku. **Peškiri** koji su se koristili u svečanim prilikama - kao ukras u svadbi, uskrsnim i drugim običajima - imaju bogatu ornamentiku. Često su otkani u crvenoj boji i izvezeni raznobojnom vunom u biljnim i geometrijskim motivima, a na krajevima su vunene rese.

Među tekstilnim ruktovninama panonskog područja, posebno mjesto zauzimaju vuneni tkani pokrivači. Nazivaju se različitim imenima: **ponjava, ponjavac, ponjavica** (slavenskog korijena); **čilim čilimaš, čilimak, čilimac** (tursko-perzijskog korijena); **šarenica, ćupavac, stonjik** (nazivi po likovnoj, tehničko-tkalačkoj i upotrebnoj funkciji). Vunena tkanja u požeškim selima bila su još u punoj životnoj upotrebi pred Drugi svjetski rat. Tkala su se isključivo za vlastite potrebe, a služili su za prekrivanje kreveta i klupa. Kao sastavni dio djevojačke opreme - **ruva** vunanim prekrivačima obilježavao se i životni tok i prilike doma jer je za svaku prigodu postojala određena vrsta, od radne svakodnevnice, do blagdana ili kakve svečanosti. Posebnu grupu čine **vezene** ili **krpane ponjave**, u požeškom kraju nazivane još i **šarenice**. Njihova vunena podloga je jednobojna, tkana u 2 nita, na kojoj su izvezeni ukrasi brojenjem niti podloge i u slobodnom crtežu. Ovakve **ponjave** najznačajnije su za zapadnu Slavoniju. Motivi su raznovrsni - geometrijski, biljni i životinjski.

Stariji ornamenti koji se javljaju na požeškom tekstilu su geometrijski: trokutići, meandri, linije, šesterokrake zvijezde... Malo kasnije javljaju se biljni i životinjski motivi.

Izloženi materijal iz tekstilne zbirke Etnološkog odjela Gradskog muzeja Požege predstavlja dio toga bogatstva motiva i boja tradicijskog tekstila požeškoga kraja.

Dubravka Matoković, prof.

5. Gunjac

6. Šarenica

LITERATURA

1. K. AGJIĆ, *Prijatelj puka - odjeća i obuća*, «Slavonac - zabavno poučni list», 1, 1863., str. 153-154.
2. L.J. IGIĆ, *Narodna nošnja požeške kotline*, Kulturno prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb 1988.
3. L.J. IGIĆ, *Tekstilni ornament narodnog rukotvorstva požeškog kraja*, katalog izložbe, Muzej Požeške kotline, Slavonska Požega 1984.
4. Z. LECHNER, *Etnografske značajke požeškog kraja*, «Vjesnik Muzeja Požeške kotline», 2-3, 1979., str. 235-246.
5. Z. LECHNER, *Tekstilne rukotvorine*, «Požega 1227-1977», Skupština općine Slavonska Požega 1977., str. 301-308.
6. D. MATOKOVIĆ, *Vezena pokrivka - krpana ponjava*, «Požeški pučki kalendar 2002.», Pan Press Požega 2001., str. 107-109.
7. D. MATOKOVIĆ, *Zbirka poculica iz Etnografskog odjela Gradskog muzeja Požega*, Priredbe i informacije Požega, travanj 2001., str. 2-3.
8. M. PILLER L.J. MITTERPACHER, *Putovanje po Požeškoj županiji u Slavoniji 1782. godine*, Matica hrvatska Požega, Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek 1995., str. 139.
9. Z. TOLDI, *Dvoje leglo - troje osvanulo: magijski simboli plodnosti, sreće i zaštite od uroka*, Muzej Brodskog Posavlja, Zagreb 1999.
10. *Vezovi panonske Hrvatske, katalog izložbe*, Slavonski Brod 1981.

ILUSTRACIJE

1. POŽEŠKA NOŠNJA
  2. PRESLICE
  3. KOLO U SESVETAMA POČETAK 20.ST
  4. POCULICE-ŽENSKO POKRIVALO ZA GLAVU
  5. GUNJAC
  6. ŠARENICA
- Fotografija sa zadnje stranice: POCULICA-DETALJ S PERLICAMA

KATALOG

I. Tekstilni predmeti:

1. **Dijelovi ženske narodne nošnje:** oplećci (Trenkovo, Velika), krila ili skuta (Kutjevo, Cerovac), zaprege (Trenkovo, Bertelovci, Kaptol), poculice (Trenkovo, Jaguplije, Daranovci, Grabarje), marama oko vrata, svilene marame (Biškupci, Trenkovo), narukvice (Podgorje, Daranovci, Trenkovo), čarape (Gornji Emovci), opanci (Smoljanovci)
2. **Dijelovi muške narodne nošnje:** košulje (Gornji Emovci, Lučinci), gaće (Trenkovo, Donji Emovci), gunjac (Ruševac), opanci (Donji Emovci), torba s papcima, šešir
3. **Prekrivači za krevet:** ponjava, šarenica, ćilim (Alilovci)
4. **Jastučnica** (Jaguplije)
5. **Maramica** (Orljavac)
6. **Stolnjak** (Kutjevo)
7. **Peškiri** (Velika, Kutjevo)

II. Drvene naprave za proizvodnju tekstila: vitao, kolovrat, preslica

III. Drvena škrinja

IV. Fotografije iz dokumentacije Gradskog muzeja

Nakladnik:
GRADSKI MUZEJ POŽEGA

Za nakladnika:
Dubravka Sokač-Štimac, prof.

Autor izložbe i kataloga:
Dubravka Matoković, prof.

Postav izložbe:
Dubravka Matoković, prof.
Dubravka Sokač-Štimac, prof.
Mirjana Šperanda, prof.
Lidija Ivančević-Španiček, prof.
Viktorija Hudeček, prof.

Korektura:
Marijana Jurčić

Fotografije:
Duško Mirković

Tehnički poslovi:
Verica Hodak

Naklada:
300 kom

Tisak:
Tiskara «POŽEGA»

